

Олег Єгрешій

Митрополит Андрей Шептицький і єпископ Григорій Хомишин в умовах ідеологічної дискусії між галицькими клерикалами і націоналістами міжвоєнної доби

Oleg Yegreschiy

Metropolitan Andrey Sheptytsky and Bishop Hryhory Khomyshyn in terms of ideological debate between Galician clerics and nationalists of the interwar era

The relationship between the Galician clerics of the interwar period – Metropolitan Andrey Sheptytsky, Bishop Hryhory Khomyshyn and Ukrainian nationalist clandestine is disclosed. The authors try to identify the lessons and experience of these relationships for the present generation.

Keywords: Ukrainian nationalism, clericalism, Metropolitan Andrey Sheptytsky, Bishop Hryhory Khomyshyn

Розкриваються взаємовідносини між галицькими клерикалами міжвоєнної доби – митрополитом Андреем Шептицьким, єпископом Григорієм Хомишином і українським націоналістичним підпіллям. Автори намагаються визначити уроки і досвід цих взаємин сучасному поколінню.

Ключові слова: український націоналізм, клерикалізм, митрополит А. Шептицький, єпископ Г. Хомишин

Видається, що сучасні політики не до кінця готові сприйняти відомий латинський вираз «*Historia est magistra vitae*» – історія – вчителька життя. Адже нині, в умовах державної незалежності, соборності українських земель варто звертатися до минулого не лише заради з'ясування історичної правди, збереження історичної пам'яті, а й вивчення досвіду, посягання певних історичних уроків нації- і державотворення минулих поколінь. Вірогідно, правильно розставлені акценти, точно зроблені узагальнення, слушно здійснені історичні екстраполяції і аналогії зі сьогоденням сприятимуть гармонізації взаємин між українськими організаціями різних ідеологічних напрямків. Віриться, що постановка подібних тем хоча б частково зможе забезпечити нинішнє українське суспільство від деструктивних настроїв, застерегти від схожих помилок.

Вважаємо, що українське націєтворення, формування громадянського суспільства на сучасному етапі малоімовірно без виваженого, співрозмірного компромісу держави і церкви. Разом з тим однією з найнагальніших соціальних проблем, що постали перед нинішнім українським суспільством, є, на

наш погляд, проблема дегуманізації. Своєю чергою, втрата гуманності, на наше переконання, безпосередньо пов'язана з дехристиянізацією сучасного суспільства, поширенням в його середовищі релігійної індиферентності. Це певною мірою можна пояснити особливостями менталітету людини «ринкової економіки», атрибутом якої є жорстка конкуренція, меркантилізм, превалювання мети над засобами тощо. У цих умовах історикам-науковцям, на нашу думку, варто активніше шукати історичні паралелі, відстежувати схожі епізоди, ситуації (в нашому випадку з релігійно-церковного життя) в історичній ретроспективі, адже цілком зрозуміло, що перед минулими поколіннями українців також поставали подібні проблеми. Відтак, з'явиться можливість набиратися історичного досвіду, враховувати «уроки минулого». Адже не секрет, що у минулих поколінь українців є чимало речей, котрих можна запозичити (та ж релігійність, національна свідомість, патріотизм, потяг до дідівських традицій тощо).

У цьому контексті дуже повчальним видається історичний досвід боротьби за державність та збереження національних традицій галицьких українців у міжвоєнний період. Цей період характеризується посиленням крайнощів у середовищі європейського, у загальному, і галицько-українського, зокрема, суспільств. Скажімо, відповіддю на активізацію антиукраїнської діяльності польських урядових структур, ускладнення міжнародної атмосфери в Західній Європі, посилення релігійного індиферентизму серед громадськості стала поява ідеологічно цілком протилежних сил – українських націоналістів та клерикалів. Перші 1920-го р. організувалися в Українську Військову Організацію, котра невдовзі трансформувалася в Організацію Українських Націоналістів. Другі – на історичній арені були представлені низкою релігійних організацій – Українською Християнською Організацією (УХО), Українською католицькою народною партією (УКНП), товариством «Скала» та ін. Попри те, що націоналісти і клерикали були ідеологічно різнорідними силами, вони по-своєму намагалися оздоровити громадське життя Галичини у міжвоєнний період.

Наше завдання – з'ясувати взаємовпливи між українськими націоналістами і одним з найбільш відомих греко-католицьких ієрархів першої половини ХХ століття станіславівським єпископом Григорієм Хомишиним, а також роз'яснити сутність та особливості суперечностей між ними. Пробуватимемо також збагнути історичний досвід, що диктує нам зазначений сюжет з нашого історичного минулого.

Відомо, що впродовж 1930-х рр. мало місце помітне загострення українсько-польських взаємин в Галичині. Усе частіше українські націоналісти переходили до тактики саботажів. Так, з вересня по жовтень

1930 р. було зареєстровано близько 2 200 антипольських виступів, що охопили 30 повітів Галичини. Польський уряд відреагував масовою репресивною акцією, що отримала назву «пацифікація» (умиротворення), застосувавши принцип колективної відповідальності всього українського населення. У місцях позбавлення волі опинилися сотні українців, серед них – усі члени президії найвпливовішої галицької партії Українського Національно-Демократичного Об'єднання на чолі з Дмитром Левицьким¹. Загалом з 1 липня по 1 грудня 1930 р. у Львівському, Тернопільському та Станіславівському воєводствах поліція арештувала 1 739 осіб, з яких 1 143 були віддані до суду².

10 вересня 1930 р. станіславівський єпископ Григорій Хомишин підготував Пастирський лист «Духовенство і світська влада», в якому рішуче засудив антиукраїнські дії поляків та відзначив, що миряни й духовенство мають повне право відреагувати гідним способом та відстояти свою честь і гідність³. 2 жовтня 1930 р. релігійний часопис «Нова зоря» писав: «... В якій державі карають загал за злочин одиниць? І де карають безсумнівних злочинців без переведення судової розправи і без судового вироку?... Ми ніколи не були і не є прихильниками УВО... Вважали терористичну роботу високошкідливою для нашого народу... Але ми виступаємо рішуче і проти актів реванжу... пацифікації. Чому? Бо політикою пацифікації поляки тільки заженуть молодші і живіші елементи до УВО і до більшовиків»⁴.

4 жовтня 1930 р. у Львові відбулася конференція єпископату за участю митрополита Української греко-католицької Церкви Андрея Шептицького, перемишльського єпископа Йосафата Коциловського і згадуваного вище Григорія Хомишина. Ієрархи засудили як «пацифікацію» польських властей, так і діяльність українських таємних організацій, однак підкреслили, що вчинки націоналістів – це здебільшого реакція на провокації поляків. Зазначимо, що Пастирський лист до духовенства і вірних, підготовлений владиками з приводу антиукраїнської політики властей, був конфіскований урядом. Невдовзі про злочини польської адміністрації в Галичині стало відомо Ватикану, куди єпископат Греко-католицької Церкви надіслав меморіал, де наводилися факти бичування священників, збездження жінок, приниження гідності людини⁵.

1931 р. єпископ Григорій Хомишин написав спеціального Пастирського листа – «Про політичне положення українського народу в польській державі», де писав: «...Є всякі позначки, які вказують, що шовіністичні чинники польської суспільності прямують до того, щоб нас, українців, по-можности знищити! ...Українці в польській державі трактовані майже як горожани другої кляси, ...не виконано супроти нас не тільки міжна-

родних зобов'язань щодо автономії, але навіть ухвал польського сойму, наприклад, щодо так званої воєвідської автономії, котра, як тепер існуюча, є радше пародією»⁶.

За таких обставин для Григорія Хомишина не було дивним, що виникають українські таємні організації, які обирають тактикою своєї боротьби терор і саботаж. Станіславівський владика дав зрозуміти полякам, що така політика не принесе добра і їхній державі, що «пацифікаційним» методом українську проблему не вирішити і це може призвести до подальшого загострення взаємин, спричинити збільшення кількості антипольських виступів й актів протесту. Знищити українців, за словами єпископа, поляки не зможуть через високий рівень їхньої національної самовідомості⁷. Акцентується на тому, що ескалація протиборства між сусідніми народами ослабить саму Польщу, зробить її беззахисною перед німецьким натиском із Заходу і російським більшовизмом зі Сходу.

У квітні 1933 р. єпископ Григорій Хомишин дав інтерв'ю польському часопису «Gazeta ropanna», в якому зазначав: «Сусідні держави хочуть використати невдоволення меншин сусідньої держави... Отже, розходиться про те, щоби дана держава заспокоїла слушні домагання меншини і тоді відбере сусіднім ворогам їх шкідливі атути (апетити. – О. С.)»⁸. В іншому інтерв'ю польським журналістам ієрарх сказав: «Обидві сторони мусять для здійснення визначеної цілі змінити і багато поглядів, програми піддати ревізії. Обидві сторони багато завинили. Але є ще досить часу, щоб зачати нове життя»⁹.

Отже, першу умову врегулювання українсько-польських взаємин Г. Хомишин вбачав у зміні ставлення польських властей до українців як повноцінної нації. Але для здійснення цього необхідно, щоб і українці переглянули своє ставлення до польської держави. Тому владика звернувся з думками до українських провідників.

До діяльності українських націоналістів Григорій Хомишин також підходив по-особливому. Розумів, що радикальна тактика ОУН викликана шовіністичним ставленням польського уряду. Однак розглядав оунівців як деструктивний елемент, здатний більше нашкодити, ніж принести користі¹⁰. Єпископ підтверджував висловлену думку прикладом «пацифікації» польської влади 1930 р., що була спрямована не тільки проти прихильників саботажних акцій, а й усього українського населення. Г. Хомишин припускав, що вияви політичного терору в цей час були б на руку «шовіністичним чинникам польської суспільности», щоб мати можливість виправдовуватися за свої злочини перед європейськими миротворчими організаціями¹¹.

Критичне ставлення Григорія Хомишина до ОУН пояснювалося і тим, що націоналісти, на думку владики, відкидали необхідні для творення держави релігійні засади. В одному зі своїх Пастирських листів «Про грозу духової руїни» він писав: «І тому всякий вчинок, хотя й би як повний жертви навіть з відданости свого життя для свого народу, коли він противний Божим правам, є завжди злочином, є гріхом, а народови не принесе добра, а навпаки шкоду... Коли ввійде в звичай, що злочин сповнений в ім'я народу чи для народу і для своєї держави добрий і дозволений, тоді зітреться розуміння і почуття правдивої чесноти і правдивої моральности, тоді в такому народі чи державі будуть сповнятися злочини і проти своїх... і тоді злочини будуть уходити за геройство, бо вони будуть сповнятися в ім'я України і для України»¹².

Якщо ж завдяки тактиці ОУН і буде здобута незалежність, то така держава, за твердженням Григорія Хомишина, не зможе достатньо самореалізуватися, бо виникне державоруйнівний, антирелігійний, «анархічно-конспіративний систем»¹³.

Зауважимо, що ставлення станіславівського владики до українських націоналістів викликало деякі непорозуміння з іншим клерикалом – митрополитом Андреем Шептицьким. Справа в тому, що митрополит стосовно діяльності ОУН займав більш дипломатичну позицію – не осуджувати все, що мало зв'язок з націоналістичними ідеями, а, навпаки, старатися повернути націоналістів до Церкви. В іншому випадку, вважав А. Шептицький, молоді люди, що симпатизували ідеям ОУН, «будуть назавжди втрачені для України». 10 квітня 1932 р. релігійний часопис «Мета» вмістив статтю Андрея Шептицького «УКС і політика». Митрополит відзначав, що католикові можна належати до будь-якого партійно-політичного угруповання, програма якого не суперечить католицькій вірі й етиці, а отже, бути монархістом, консерватором, демократом, угодовцем, в окремих виняткових випадках навіть екстремістом¹⁴. Якраз останнє твердження ймовірно надихало ОУН на подальшу боротьбу, водночас спонукаючи до активніших дій проти угодовців, до яких було зараховано і Григорія Хомишина. До слова, у листі до Андрея Шептицького від 2 травня 1932 р. станіславівський владика певною мірою дорікав митрополиту за надто поблажливе ставлення до націоналістів¹⁵.

На нашу думку, програма станіславівського єпископа щодо нормалізації українсько-польських взаємин не була капітулянтською. Григорій Хомишин вважав, що за тих суспільно-політичних обставин політика непримиренності, яку обстоювали націоналісти, здатна лише загострити етнополітичну ситуацію в регіоні. Вважаємо, що критичне ставлення

до діяльності ОУН зовсім не означало ренегатства Григорія Хомишина. Очевидно священнослужитель (а це цілком зрозуміло), не сприймав політичних методів боротьби українського націоналістичного підпілля, що суперечили нормам християнської моралі. З іншого боку, авторові цих рядків не вдалося знайти підтвердження тезі, що насправді Григорій Хомишин не був самостійною фігурою в політиці, а лише «знаряддя в руках» польських спецслужб. До слова, таке припущення висувалося представниками Комуністичної партії Західної України в міжвоєнний період.

Достеменно відомо інше – галицько-українські клерикали не однаково відреагували на діяльність українських націоналістів. Більш поміркована позиція асоціюється з особою митрополита Андрея Шептицького, категоричніша – з постаттю єпископа Григорія Хомишина.

Для нас, людей початку ХХІ ст., важливим є історичний досвід минулих поколінь. Як уже зазначалося, попри те, що націоналісти і клерикали були ідеологічно різнорідними силами, вони по-своєму намагалися оздоровити громадське життя Галичини у міжвоєнний період, поліпшити життя українцям у Польщі. Разом з тим, як показують суспільно-політичні події другої половини 1930-х рр., польські урядові структури намагалися використати опозиційне реноме галицьких клерикалів, зокрема єпископа Григорія Хомишина, у своїх інтересах. Переслідувалася мета – через свідоме загострення взаємин між Андреем Шептицьким і Григорієм Хомишином ослабити не лише позиції Греко-католицької церкви в Галичині, а й ослабити національно-визвольний рух в регіоні загалом. Це концептуальне узагальнення повинно ще раз переконати нас у правильності сентенції, що деконсолідація, відсутність єдності в діях українських сил, непомірні та нездорові амбіції окремих осіб завжди призводять до послаблення єдиного українського організму, відтак слугують притокою до антиукраїнської діяльності ворожих українству сил.

Ця конкретна історична ситуація вчить і іншому. В сучасних умовах церковні структури повинні, на наш погляд, активніше займатися громадською роботою, боротися з поширенням релігійного індивідуалізму в середовищі українського суспільства. Приклад тому – діяльність владики Григорія Хомишина, що в дуже несприятливий час (відсутність національної державності, етнічна роз'єднаність, наявність українсько-польського конфлікту в Галичині) не боявся зайняти чітку (хоча мабуть уже *a priori* «конфліктогенну») позицію, яка засуджувала будь-яку діяльність, що йшла врозріз з християнськими постулатами.

- ¹ Кугутяк М. Українсько-польські стосунки 20-30 рр. – від конфронтації до «нормалізації»// Українсько-польські відносини в Галичині у ХХ ст. – Івано-Франківськ: Плай, 1997. – С. 22.
- ² Швагуляк М. Суспільно-політична ситуація в Західній Україні на початок 30-х рр. ХХ ст. // Записки НТШ. – Т. 222. – Львів, 1991. – С. 123.
- ³ Духовенство і світська влада. Письмо Григорія Хомишина // Нова зоря. – 1930. – Ч. 78. – 12 жовтня.
- ⁴ Нова зоря (Орган Української християнської організації, Української католицької народної партії, з 1932 р. – орган Української народної обнови). – 1930. – 2 жовтня. – Ч. 75.
- ⁵ Відділ рукописів Львівської Наукової бібліотеки ім. В. Стефаника (ЛНБ, ВР). – Ф 9 (Окремі надходження). – Спр. 1069 (Протоколи конференцій єпископів Львівського, Перемишльського, Станіславівського, 1902–1939 рр.). – Арк.40, 41.
- ⁶ Пастирський лист Григорія Хомишина до Всечесного клира і вірних Станіславівської єпархії про політичне положення українського народу в польській державі. – Львів, 1931. – С. 13.
- ⁷ Там само. – С. 21.
- ⁸ Gazeta poranna. – 1933. – 16 квітня. – N. 10269.
- ⁹ Нова зоря (Орган Української християнської організації, Української католицької народної партії, з 1932 р. – орган Української народної обнови). – 1933. – 9 лютого. – Ч. 9.
- ¹⁰ Пастирський лист Григорія Хомишина до Всечесного клира і вірних Станіславівської єпархії про політичне положення українського народу в польській державі. – Львів, 1931. – С. 12.
- ¹¹ Там само. – С. 11.
- ¹² Пастирський лист Григорія Хомишина про грозу духової руїни. – Станіславів, 1933. – С. 35, 36.
- ¹³ Пастирський лист Григорія Хомишина до Всечесного клира і вірних Станіславівської єпархії про політичне положення українського народу в польській державі. – Львів, 1931. – С. 10, 11.
- ¹⁴ Мета (Орган Українського католицького союзу). – 1932. – 10 квітня. – Ч. 12.
- ¹⁵ Центральний державний історичний архів України у м. Львові. – Ф. 358. – Оп. 1. – Спр. 164 (Листи Станіславівського єпископа Григорія Хомишина. – Т. 2. – 1931–1938). – Арк. 10, 11.